

अल

श्रीतशुष्काङ्गसेविनस्तद्वपानमनिलप्रपीडितं स्ने-
ह्ना च विवद्वद्भागमतिमात्रप्रलीनमनसत्वाद्
वहिसुखी भवति । ततश्चर्चतीसारवर्णान्याम-
प्रदोषकित्वाभ्युदयति अतिमात्राणि । अति-
मात्रप्रदुष्टाश्च दोषाः प्रदुष्टाभ्युदयार्थान्याम-
गच्छन्तः कदाचित् केवलमेवास्य शरीरं दखवत्
स्तम्भयन्ति । ततस्तमलसकमसाध्यं द्रुवते ।

विरुद्धाभ्युदयार्थान्यामश्रीलिनः पुनरेव दोष-
मामविषमिवाचक्षते भिषजो विषसदृशानिष्क-
त्वात् । तत्परमसाध्यमायुकारित्वात् विरुद्धोप-
क्रमत्वाच्चेति । तत्र साध्यमामं प्रदुष्टमलसीभूत-
मुल्लेखयेत् । पाययित्वा सलवणमुष्णवारि । ततः
सोदनवर्तिप्रविधौनाभ्यामुपाचरेदुपवासयेत्तन्म् ।
इति चरकः ॥)

अलसा, स्त्री, (लस + अच्, ततो नञ्समासः,
स्त्रियां टाप् ।) हंसपदीलता । इति मेदिनी ॥
हंसपदीशब्देऽस्य गुणादथो ज्ञेयाः ॥

अलसेक्षणा, स्त्री, (अलसे ईक्षणे यस्याः सा ।) स्त्री-
विशेषः । सा अलसवृद्धयुक्ता । इति हेमचन्द्रः ॥
अलक्षणं, स्त्री, (लक्षणमनुमापकं सुचिह्नं, विरोध
नञ्, नञ्समासः ।) दुर्लक्षणं । मन्दचिह्नं ।

(“आचारात् धनमक्षयमाचरो ह्यलक्षणम्”।
इति मनुः ।) तद्विशेषे चि ॥

अलक्ष्मीः, स्त्री, (न लक्ष्मी, नञ्च विरोधे ।) गरक-
देवता । तत्पर्यायः । निर्घृतिः २ । इत्यमरः ॥
कालकर्षिका ४ । इति जटाधरः ॥ ज्येष्ठादेवि ५
इति पाद्मोत्तरखण्डं । तस्या विवरणं ज्येष्ठाशब्दे
द्रष्टव्यं * । दीपान्वितामावास्यायां तस्याः पूजा-
विधिर्यथा । तत्र प्रदोषे आदौ आचारादलक्ष्मी-
पूजनं । इत्याचार्यचूडामणिप्रभृतयः ॥ गोमय-
पुत्तलिकां निर्माय वामहस्तेन ह्यष्टापुष्पं गृहीत्वा
ध्यायेत् ।

“अलक्ष्मीं ह्यष्टपुष्पां दिभुजां ह्यष्टवस्त्रपरीधानां
लौहाभारकभूषितां शंकराचन्दनचर्चितां गृह-
सम्भारार्चनीहस्तां गर्दभाह्वं कलहप्रियां” । इति
ध्यात्वा विमुखेन “ॐ अलक्ष्मी नमः” इत्यनेन
निर्माल्येन ह्यष्टपुष्पेण संपूज्य प्रथमेत् ।

“(ॐ)अलक्ष्मीस्त्वं कुरुपासि कुत्सितस्यानवासिनी ।
सुखरात्रौ मया दत्तां गृह्ण पृजाश्च शान्तर्यो ॥
दारिद्र्यकलहप्रिये देवि । त्वं धननाशिनी ।
याह्वि शत्रोर्येहैर्निर्वय स्थिरा तत्र भविष्यसि ॥
यदि त्वं मे महाभागे पीता भवसि सर्वदा ।
पुत्रवन्धुकलत्रेषु कदाचिन्नागमिष्यसि ॥

गच्छ त्वं मन्दिरं शत्रोर्येहोत्वा चाशुभं मम ।
मदाश्रयं परित्यज्य स्थिरा तत्र भविष्यसि” ॥
ततः श्रुत्वाद्येन सीमान्ते तां विरुजेत् ।
इति ह्यष्टचन्द्रिका * । किञ्च—

“एवं गते निशीथे तु नारी च सत्यहाङ्गनात् ।
अलक्ष्मीश्च वहिष्कार्या अमन्त्रश्च यथाविधि” ॥
इति ह्यष्टचन्द्रिकावृत्तत्रयपुराणं * ॥
“एवं गते निशीथे तु जने निद्रार्द्धलोचने ।

अलि

तावन्नगरनारीभिः श्रुर्पडिखिमवादनैः ॥
निष्कारयते प्रहृष्टाभिरलक्ष्मीः सत्यहाङ्गनात्” ॥
इति निर्वायसिन्धौ मदनरत्नद्वयभविष्यपुराणं ॥

अलातं, स्त्री, (ला + ल, नञ्समासः ।) अक्षरः ।
इत्यमरः ॥ (अर्द्धदग्धकाष्ठः ।

“कुरुतेऽस्मिन्नोद्येऽपि निर्व्याणालातलाघवम्” ।
इति कुमारसम्भवे ।)

अलावुः, पुं, स्त्री, (न लम्बते, न + लवि ऊर्णित् नलो-
पश्च ङङिः ।) लाताविशेषः तत्फलञ्च । लाउ इति
ख्याता । तत्पर्यायः । तुम्बः २ तुम्बकः ३ तुम्बा ४
तुम्बी ५ पियडफला ६ महाफला ७ अलावुः ८
एलावुः ९ लावुः १० लावुका ११ । इत्यमरः
तट्टीका च । तुम्बिका १२ तुम्बिः १३ अलावुः १४ ।
इति शब्दरत्नावली ॥ अस्या गुणाः ।

“अलावुः कथिता तुम्बी द्विधा दीर्घा च वर्तुला
मिथं तुम्बीफलं हृद्यं पित्तश्लेष्मापहं गुरु ॥
दृढं रचिकरं प्रोक्तं धातुपुष्टिविवर्द्धनं” ।

इति भावप्रकाशः ॥ भेदकत्वं कफकारित्वं । गुरु-
पाकित्वं । हिमत्वं । पित्तनाशित्वञ्च । तन्नाडी-
गुणाः । गुरुत्वं । मधुरत्वं । मलभेदकत्वं । वात-
श्लेष्माकारित्वं । रूक्षत्वं । शीतलत्वं । पित्त-
नाशित्वञ्च । इति राजवल्लभः ॥

(“वर्षाभेदीन्यलावूनि रूक्षशीतगुरुणि च” ।
इति चरकश्च ।

“अलावुर्भिन्नविट्का तु रूक्षागुरुतिशीतला” ।
इति च सुश्रुतः ॥)

अलारं, स्त्री, (अरार्थते, ऋ + यङ्लुक् + अच् रस्य
लः ।) कवाटं । इति शब्दरत्नावली ॥

अलिः, पुं, स्त्री, (अकति दंशे समर्थो भवति यः, सः,
अल + इन् ।) अमरः ।

(“अलिपङ्क्तिरनेकशस्त्रया,
गुणह्येव धनुषो नियोजिता” ।

इति कुमारसम्भवे ।

“अनुगतमलिनन्दैर्गण्डभिर्तीर्हवाय” ।

इति रघुवंशे ।) अक्षिकः । इत्यमरः ॥ काकः ।
कोकिलः । इति शब्दरत्नावली ॥ मदिरा । इति
मेदिनी ॥ (अक्षिकराशिः ।)

अलिकं, स्त्री, (अल्यते भूयते, अल + कर्मणि
इकन् ।) ललाटं । इत्यमरः ॥

अलिकुलसङ्गलः, पुं, (अलिकुलेन सङ्गलः व्याप्तः,
दृतीयतत्पुरुषः ।) कुञ्जकच्छः । इति राज-
निर्घण्टः ॥

अलिगर्द्धः, पुं, (अलिरिव अक्षिक इव गृध्रोति, गृध्
+ अच् ।) जलसर्पः । आलाध इति ख्यातः ।
इति शब्दरत्नावली ॥

अलिजिज्ञा, स्त्री, (अलिरिव ज्ञाज्ञा जिज्ञा, ।) जिज्ञो-
परि क्षुद्रजिज्ञा । आलजिव इति ख्याता । इति
शब्दरत्नावली ॥

अलिजिज्ञिका, स्त्री, (अलिजिज्ञा एव स्वार्थे कन्;
टाप् ।) अलिजिज्ञा । इति शब्दरत्नावली ॥

अलिङ्गरः, पुं, (अल + इन्, अलिं सामर्थ्यं जरयति
जृणाति वा, अल + जृ + अच्, एषोदरादित्वात्

अली

साधुः ।) मृदादिनिर्मितजलाधारविशेषः । जाला
इति ख्यातः । इत्यमरः ॥

(“उदकान्तमुपनीय मत्स्यं वैवस्वतो मनुः ।
अलिङ्गरे प्राक्षिपत् चन्द्रांसुसदृशप्रभं” ॥

इति महाभारते ।)

अलिदूर्वा, स्त्री, (अलिरिवाकारेण दूर्वा ।) माला-
दूर्वा । इति राजनिर्घण्टः ॥

अलिन्दः, पुं, (अलते भूयते, अल + कर्मणि
वाङ्लकात् किन्दच् ।) वहिर्दारसंज्ञप्रचतुरस्र-
क्षत्रिमभूमिः । तत्पर्यायः । प्रघाणः २ प्रघाणः ३
वहिर्दारप्रकोष्ठः ४ आलिन्दः ५ । इत्यमरः ॥ गृह-
दारपिण्डकः । अलिन्दः नाम्नीति अलञ् इन्द

ऋसादिः । यस्यामलिन्देषु न चक्रुरेवेति भाषः ।
स्वार्थे षो अलिन्दो दीर्घादिरपि ।
“गृहैकदेशे अलिन्दः प्रघाणःप्रघणत्था” ।
इत्यमरदत्तः । अथ पिण्डक आलिन्द इति हड्डुः ।
इह तुभयमेव श्लेषादिति साङ्गः ।
इत्यमरटीकायां भरतः ॥* अन्यच्च ।

“प्रघाणप्रघणालिन्दा दारवाह्यप्रकोष्ठके ।
गृहभ्यन्तरशुष्यार्थपिण्डिकायामपि त्रयं ॥
आलिन्दः स्यादलिन्दोऽपि स्यादलिन्दक इत्यपि” ॥

इति शब्दरत्नावली ॥

(“शुकाङ्गनीलोपलिनिर्मितानां
लिप्तेषु भासा गृहदेहलोनां ।
यस्यामलिन्देषु न चक्रुरेव
सुगमाङ्गना गोमयगोमुखानि ॥”

इति माघः ।)

अलिपकः, पुं, स्त्री, (कुत्सितवर्णेन लिप्यते, लिप +
वाङ्लकात् कर्मणि वुन् ।) अमरः । कोकिलः ।
जुक्कुरः । इति मेदिनी ॥ (अक्षिकः ।)

अलिपत्रिका, स्त्री, (अलिर्दक्षिक इव पत्रमस्याः,
कपि अत इत्त्वम् ।) अक्षिकाख्यक्षुपः । इति
राजनिर्घण्टः ॥

अलिपर्णा, स्त्री, (अलिरिव पर्णमस्याः, डीप् ।)
अक्षिकालीरुद्धः । इति राजनिर्घण्टः ॥

अलिप्रियं, स्त्री, (अलीनां प्रियं वक्षीतत्पुरुषः ।)
रत्नोत्पलं । रत्नपद्मं । इति त्रिकाण्डशेषः ॥

अलिप्रिया, स्त्री, (अलीनां प्रिया, वक्षीतत्पुरुषः ।)
पाटलादृत्तः । इति रत्नमाला ॥

अलिमकः, पुं, (अलिरिव मक्कते, मक्क + अच्,
एषोदरादित्वात्कलोपः ।) भेकः । कोकिलः ।
अमरः । पद्मकेशरः । मधुकच्छः । इति मेदिनी ॥

अलिमोदा, स्त्री, (अलीनां मोदयति मुद + शिच्
+ अच् ।) गणिकारीरुद्धः । इति राजनिर्घण्टः ॥

अलिम्बकः, पुं, (न + लिपि + वुन्) पद्मकेशरः ।
भेकः । अमरः । कोकिलः । इति शब्दरत्नावली ॥

(जुक्कुरः । मधुकच्छः ।)

अलिवाहिनी, स्त्री, (अलिं वाहयति गन्धेन, वह
+ शिच् + शिनि + डीप् ।) केविकापुष्पं । इति
राजनिर्घण्टः ॥

अली, [न्] पुं, (अलं अक्षिकपुच्छस्यकण्टकं विद्य-
तेऽस्य इति ।) अमरः ।